

I.B. Власова,
к.е.н., старший викладач кафедри банківських інвестицій
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

У статті розглядаються теоретичні засади фінансового забезпечення інноваційних проектів суб'єктів господарювання. Систематизовано та обґрунтовано підходи до з'ясування економічного змісту фінансового забезпечення інноваційних проектів та до вибору джерел фінансових ресурсів з метою їх диференціації та концентрації на окремих етапах реалізації інноваційних проектів.

Ключові слова: інноваційний проект, інноваційний процес, фінансові ресурси, фінансове забезпечення.

В статье рассматриваются теоретические основы финансового обеспечения инновационных проектов субъектов хозяйствования. Систематизированы и обоснованы подходы к определению экономического содержания финансового обеспечения инновационных проектов и к выбору источников финансовых ресурсов с целью их дифференциации и концентрации на отдельных этапах реализации инновационных проектов.

Ключевые слова: инновационный проект, инновационный процесс, финансовые ресурсы, финансовое обеспечение.

Theoretical aspects of financial provision of innovative projects are considered in the article. Scientific views as regards to the approaches to define the economic essence of financial provision of innovative projects are systematized. The article explains the attitude to the choice of financial resources for differentiation, and focus on the individual stages of the innovative projects.

Key words: innovative project, innovative process, financial resources, financial provision.

Постановка проблеми. Сучасна інноваційна модель розвитку економіки потребує розробки масштабних і ефективних інноваційних проектів та концентрації фінансових ресурсів для їх впровадження. Реалізація інноваційних проектів суттєво впливає на прискорення модернізації економіки, підвищення її конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. Тому все більшого значення набуває створення сприятливих умов для розробки й ефективної реалізації інноваційних проектів. Найефективнішим стимулом для активізації інноваційної діяльності є фінансова складова, тому питання,

пов'язані з формуванням і удосконаленням системи фінансового забезпечення інноваційних проектів, набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних засад фінансового забезпечення інноваційної діяльності, економічного обґрунтування інноваційних проектів, впливу інноваційних процесів на економічне зростання здійснили в своїх працях відомі зарубіжні вчені: М. Кондратьєв, Ю. Морозов, Д. Мессі, Р. Мюллер, Б. Санто, Б. Твісс, Д. Уїлд, І. Фішер, Й. Шумпетер. Значний внесок у дослідження вказаних вище питань зробили вітчизняні науковці: В.П. Александрова, Л.М. Алексеєнко, Ю.М. Бажал, О.Д. Василик, Г.В. Возняк, М.І. Крупка, А.Я. Кузнєцова, О.О. Лапко, С.В. Онишко, В.М. Опарін, О.М. Юркевич.

Невирішені частини проблеми. Переважна більшість досліджень присвячена загальнотеоретичним засадам інновацій та інноваційної діяльності. Разом з тим, залишається низка питань, які потребують додаткового дослідження, а саме: обґрунтування підходів до з'ясування економічного змісту фінансового забезпечення інноваційних проектів та вибору джерел і форм їх фінансування.

Метою статті є обґрунтування методичного підходу до вибору джерел фінансових ресурсів з метою їх диференціації та концентрації на окремих етапах реалізації інноваційних проектів.

Виклад основного матеріалу. Проблематику нововведень в Україні протягом багатьох років розглядали у межах економічних досліджень науково-технічного прогресу. Вітчизняні економісти термін “інновація” використовують як самостійно, так і для визначення таких споріднених понять, як “інноваційна діяльність”, “інноваційний процес”, “інноваційний проект” тощо. Відтак, в контексті нашого дослідження з'ясуємо зміст та розглянемо специфіку взаємозв'язку понять “інноваційний процес” та “інноваційний проект”.

Основою інноваційного процесу є створення і освоєння нової техніки і технологій. З цієї точки зору інноваційний процес можна розділити на ряд етапів: *фундаментальні, прикладні науково-дослідні роботи, дослідно-конструкторські та експериментальні розробки* (створення дослідного зразка, освоєння промислового виробництва інновацій), *комерціалізація інновацій* (реалізація нової продукції).

Перераховані етапи інноваційного процесу є особливими об'єктами фінансування й економічного стимулювання, для ефективності якого, необхідно враховувати їх специфіку. Кожному етапу інноваційного процесу властиві свої фінансово-економічні особливості.

Фундаментальна наука в усьому світі розвивається в основному за кошти держави, хоча в останні роки до неї посилюється увага приватних інвесторів. Прикладні дослідження є перехідним етапом між фундаментальними дослідженнями та етапами

розробок і безпосереднього використання інновацій. Вони традиційно прокладали шлях до використання нових знань. Отже інноваційний процес відбувався послідовно від фундаментальних досліджень до прикладних. У даний час домінує зворотний процес. Прикладні дослідження зумовлені комерційними потребами, ініційовані замовниками і споживачами. За таких умов прикладні дослідження стають важливим фактором цілеорієнтації фундаментальних досліджень і прискорення процесу їх практичного застосування. Відповідно джерела і механізми фінансування на цьому етапі мають базуватися як на системі державної підтримки, так і на системі комерційних замовлень.

Стосовно етапів розробок і комерціалізації інновацій, то за певним винятком (національні, оборонні, соціальні та інші потреби) ці етапи пов'язані з конкретними комерційними потребами і відповідним чином формують джерела і механізми фінансування. Етапи реалізуються за кошти замовників, державна підтримка є переважно опосередкованою.

Зміна напрямку інноваційного процесу від традиційного (наука – впровадження інновацій) на зворотний сприятиме підвищенню проблемно-орієнтованої релевантності вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу, концентрації фінансових ресурсів на дійсно пріоритетних для інноваційного розвитку вітчизняної економіки напрямках.

Інноваційний процес здійснюється окремими економічними одиницями, для якого його здійснюють як конкретні інноваційні проекти. Отже попит на інвестиції виникає саме у зв'язку з реалізацією інноваційних проектів. Формою здійснення інноваційного процесу, що містить в собі заходи з реалізації конкретно розробленої та визначеної інновації є інноваційний проект.

Зважаючи на зазначене, з'ясуємо наявні в економічній літературі підходи до тлумачення інноваційного проекту. Розгляд інноваційного проекту як процесу здійснення інновацій може бути проілюстрованим на прикладі визначення П.Н. Завліна, Л.К. Казанцева, Л.Е. Мінделі, які тлумачать інноваційний проект як сукупність робіт на різних етапах інноваційного процесу, пов'язаних зі створенням нововведення (фундаментальні, прикладні дослідження, дослідно-конструкторські роботи), або з його освоєнням (впровадження нововведення у виробництво, вихід на ринок) [1, с. 421].

Ю.М. Бажал, О.О. Лапко, С.Ф. Покропивний також дотримуються розгляду інноваційного проекту як процесу створення, розповсюдження і здійснення різних видів інновацій [2, с. 136].

Розуміння інноваційного проекту в якості комплексу документації для реалізації інноваційної мети можна представити на прикладі визначення Р.О. Фатхутдінова, який

тлумачить його як сукупність документів, що визначають систему науково обґрунтованих завдань і заходів по вирішенню певної проблеми, організацію інноваційних процесів у просторі і часі [3, с. 407]. На нашу думку, трактування терміну “інноваційний проект” як сукупності документів не відбиває змісту даного поняття, оскільки “документ” – скоріше форма, а не його зміст. До того ж, у даному випадку до інноваційного проекту можуть бути віднесені і проекти, пов’язані з проведенням фундаментальних і прикладних досліджень, результати яких не спрямовані на здійснення інновацій.

Зазначимо, що таке трактування інноваційного проекту, наведені в українському законодавстві [4] звужують фактичне його розуміння та є практично тотожні, оскільки визначають інноваційний проект як комплект документів. Тобто форма є переважнішою, за зміст.

Наведені вище підходи є дискусійними, оскільки трактують інноваційний проект або у широкому (процес здійснення заходів з реалізації інновацій) або вузькому розумінні (лише комплект документів із переліком всіх заходів і ресурсів, необхідних для реалізації інновацій) та не дають змоги повно та об’єктивно розкрити всі необхідні заходи для реалізації поставленої мети. У наведеному вище випадку втрачено певну частину економічного змісту розглядуваного поняття, оскільки форма не може бути визначальним елементом для розуміння інноваційного проекту.

Найповніше розуміння розглядуваного поняття може дати лише синтез обох підходів. Відтак, інноваційний проект, на наш погляд – це комплекс документально затверджених взаємопов’язаних інноваційних заходів, спрямованих на створення, впровадження та реалізацію інновацій з метою отримання певного ефекту в умовах обмеженості термінів і фінансових ресурсів.

Відзначаємо, що в основі розгляду змісту інноваційного проекту за процесом його формування і реалізації, тобто технологічно, лежить концепція життєвого циклу інноваційного проекту, яка виходить з того, що інноваційний проект є процес, який відбувається протягом кінцевого проміжку часу. Таким чином, життєвий цикл проекту охоплює всі стадії його втілення від появи задуму, проведення НДДКР, підготовки і безпосереднього виробництва продукції до її реалізації.

На наше переконання, доцільно, в контексті нашого дослідження дати класифікацію інноваційних проектів за ознакою ступеня включення етапів інноваційного процесу в життєвий цикл інноваційного проекту, оскільки інноваційний проект є засобом відображення процесів взаємозв’язку етапів інноваційного процесу, що містить кінцевий результат прикладного характеру, який забезпечує певний ефект. У результаті виокремлено два види інноваційних проектів:

1) з повним циклом, які включають всі етапи інноваційного процесу, а саме: фундаментальні і прикладні науково-дослідні роботи, дослідно-конструкторські та експериментальні роботи, етап комерціалізації інновацій; 2) з неповним циклом, які передбачають часткове виконання вище вказаних етапів інноваційного процесу.

Здатність підприємства акумулювати достатній обсяг фінансових ресурсів для реалізації інноваційних задумів впливає на швидкість виведення інновації на ринок, а отже, на її комерційний успіх. Відтак, економічний ефект від реалізації інноваційних проектів визначають перш за все їх фінансовим забезпеченням.

Здійснений нами аналіз теоретико-методологічних концепцій фінансового забезпечення та їх систематизація дає можливість виділити низку особливостей його трактування у теорії та практиці.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін “забезпечення” тлумачено як матеріальні засоби для існування та розглядений в контексті вирішення таких питань: по-перше, як постачати щось у достатній кількості, задовільняти когось, що-небудь у якихось потребах та надавати будь-кому достатні матеріальні засоби для існування; по-друге, як створювати надійні умови для здійснення будь-чого, гарантувати будь-що. Термін “фінансувати” – як забезпечувати коштами, фінансами будь-кого, будь-що [5, с. 374, 1537].

В економічній енциклопедії під редакцією С.В. Мочерного фінансове забезпечення визначено як сума грошей на рахунку клієнта біржі з урахуванням прибутку або збитку за відкритими контрактами і комісії за цими контрактами, отриманої в разі їх ліквідації [6, с. 812]. Подане трактування є завузьке, адже фінансове забезпечення, за змістом, зводиться до суми грошей, що перебувають у розпорядженні підприємства.

С.І. Юрій, В.М. Федосов трактують фінансове забезпечення як формування цільових грошових фондів суб'єктів господарювання у достатньому розмірі та їх ефективне використання з виділенням п'яти основних елементів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання: самофінансування; кредитування; бюджетне фінансування; оренда; інвестування [7, с. 94-95].

В.М. Опарін визначає фінансове забезпечення як один з методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни; як підсистему фінансового механізму. Зазначає, що фінансове забезпечення реалізують на підставі відповідної системи фінансування, яке можна здійснювати у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування [8, с. 56].

За Р.А. Фатхутдіновим фінансове забезпечення будь-якого господарюючого суб'єкта охоплює грошові відносини з іншими господарюючими суб'єктами і банками з оплати

науково-технічної продукції, контрагентських робіт, поставок спецобладнання, матеріалів і комплектуючих виробів, розрахунків із засновниками, трудовим колективом, та державними органами управління [3, с. 350]. Однак за такого розуміння фінансове забезпечення обмежене лише грошовими відносинами з іншими господарюючими суб'єктами та банками та не є достатньо обґрунтованим.

Отже, систематизація наукових здобутків дала змогу дійти висновку про існування двох систем поглядів щодо з'ясування економічного змісту фінансового забезпечення, які сформулюємо як кількісний та якісний підходи. Перший передбачає розгляд фінансового забезпечення як сукупності фінансових ресурсів. За якісного підходу наголошено на тому, що фінансове забезпечення – це здатність, можливість створювати умови для формування та використання фінансових ресурсів.

За дослідження змісту фінансового забезпечення доцільно наголосити на важливій характерній особливості. Воно є джерелом забезпечення фінансовими ресурсами не лише економіки держави, але і суб'єктів господарювання. У цьому контексті простежено взаємозв'язок між фінансовими ресурсами і фінансовим забезпеченням, за якого перші стають складовою частиною фінансового забезпечення, тобто базою його утворення.

Виокремлення фінансових ресурсів, спрямованих на реалізацію інноваційних проектів здійснюється за напрямом їх використання. Так, використання фінансових ресурсів для реалізації інноваційного проекту, придбання ліцензії, ноу-хау тощо відносить їх до розряду інноваційних.

Можливість фінансування інноваційних проектів, які належать до найризикованіших видів капітальних вкладень визначається наявністю та доступністю вкладеного капіталу з метою отримання віддачі. Відповідно, фінансові ресурси інноваційних підприємств мають специфічні джерела формування такі, як венчурний капітал, особливістю якого є фінансування діяльності з підвищеним ризиком.

Підкреслимо, що важливим є не лише кількісні параметри наявних ресурсів, а й їх розподіл та використання. Вищезазначене є ключовим аргументом на користь потреби використання якісного підходу. Найповніше розуміння розгляданого поняття може дати лише синтез обох підходів. Відтак, фінансове забезпечення інноваційних проектів, на наш погляд, полягає у сукупності можливостей суб'єктів господарювання щодо формування фінансових ресурсів в необхідних обсягах у визначений час та ефективне їх використання для реалізації інноваційних проектів.

Для суб'єктів господарювання є можливість залучення державних та недержавних джерел фінансових ресурсів в інноваційну діяльність для реалізації інноваційних проектів,

що надає можливість підприємству відносно вільно маневрувати структурою цих ресурсів, вибираючи оптимальні їхні комбінації.

Отже, враховуючи вище зазначене можна виділити такі *форми фінансування: державної підтримки*: 1. безповоротне бюджетне фінансування (фінансування, співфінансування інвестиційних проектів, здешевлення кредитів); поворотне бюджетне фінансування (пільгові кредити); 2. державні гарантії; 3. сприяння залученню приватних інвестицій; податкові, митні, амортизаційні пільги. *Форми приватного фінансування*: самофінансування за рахунок власних коштів, кредитування (банківський кредит, небанківське фінансування), венчурне фінансування, лізинг, кошти страхових компаній, іноземний капітал, заощадження фізичних осіб.

Зазначимо, що формування і використання фінансових ресурсів не тільки пов'язане з усіма етапами інноваційного процесу, а й щільно перетинається з реалізацією основних стадій життєвого циклу самого проекту. Причому, кожна стадія життєвого циклу проекту характеризується власною специфікою щодо темпів і джерел формування фінансових ресурсів.

Відтак, пропонуємо диференціювати джерела та форми фінансування інноваційних проектів за етапами інноваційного процесу та видами інноваційних проектів рис. 1. Такий підхід дозволяє ідентифікувати потенційні джерела та ефективність їх розподілу, оскільки дає змогу визначити види фінансових ресурсів, які є привабливішими для фінансування інноваційних проектів на кожному конкретному етапі, а отже підвищити ефективність використання фінансових ресурсів в процесі реалізації інноваційних проектів.

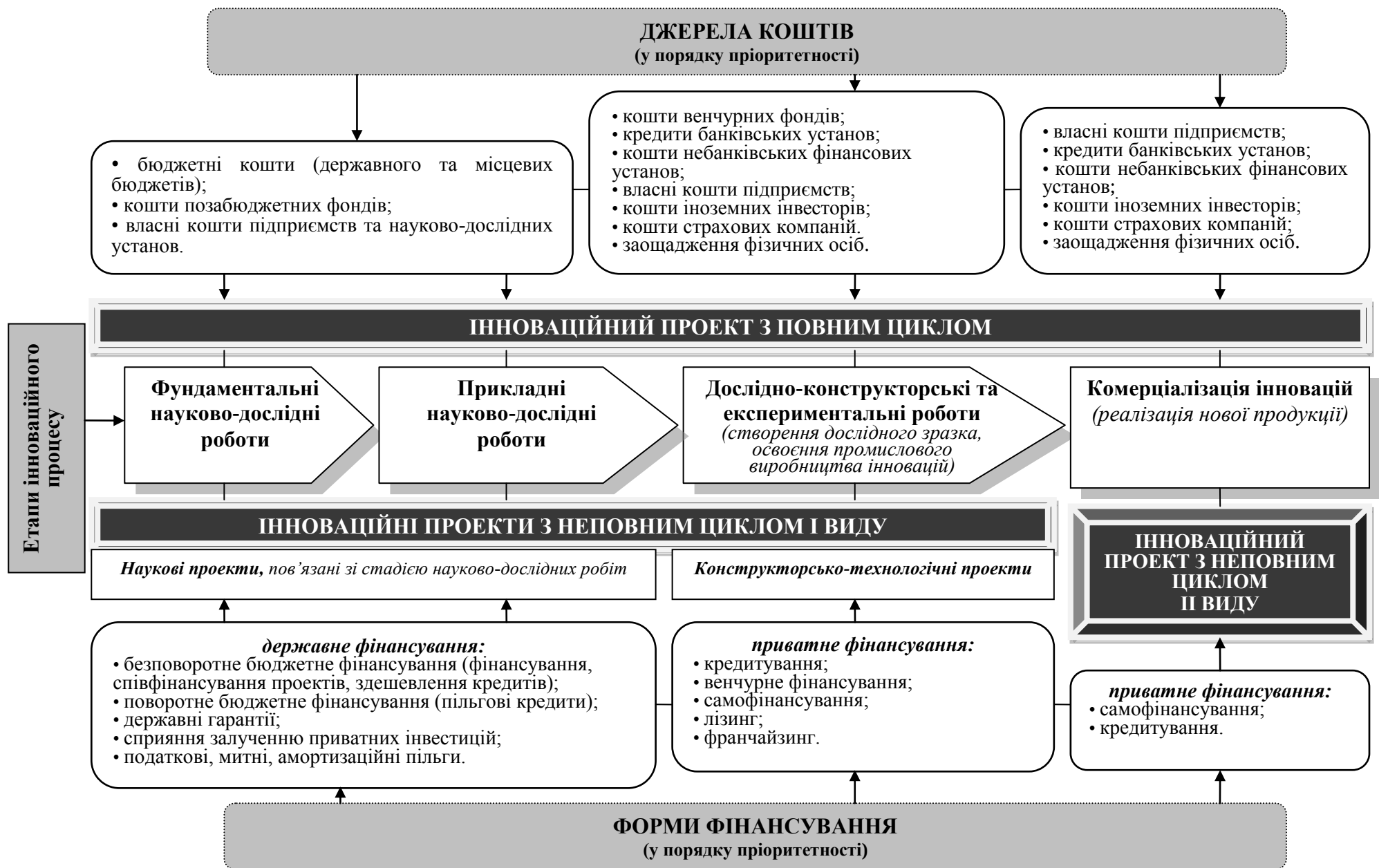

Рис. 1. Розподіл джерел і форм фінансування інноваційних проектів за етапами інноваційного процесу та видами інноваційних проектів*

*Розроблено автором

Необхідність диференціації потенційних джерел і форм фінансового забезпечення інноваційних проектів з повним та неповними циклами на окремих етапах інноваційного процесу зумовлена потребою врахування особливостей кожного з його етапів (фундаментальних, прикладних науково-дослідних робіт, розробок, комерціалізації інновацій), які відрізняються ступенем прояву комерційних властивостей.

Наукові і науково-дослідні організації працюють на етапі фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт, де в загальній сумі витрат більшу частку складають кошти державного сектору. Фундаментальні дослідження та прикладні розробки, більшою частиною фінансовано за рахунок бюджетних. На 76% витрати на науково-технічні розробки фінансуються за рахунок інших джерел, до яких відносяться кошти вітчизняних замовників та іноземні джерела. Відтак, поступово зменшують участь держави у фінансовому забезпеченні ДІР мірою наближення інноваційного процесу до кінцевої стадії. Відповідно підвищується зацікавленість інших постачальників ресурсів. Це зумовлено неможливістю безпосереднього використання наукових розробок у господарській діяльності, метою якої є отримання прибутку, тому підприємства недостатньо зацікавлені в фінансуванні досліджень, результатів яких потребують для досягнення конкурентних переваг.

Наступний етап інноваційного процесу потребує більше витрат. Витрати на теоретичні дослідження є найменш капіталоемною ланкою інноваційного процесу. Участь приватного сектору щодо фінансування з кожним наступним етапом інноваційного процесу є активнішою. Це зумовлено тим, що з наближенням до етапу комерціалізації інноваційного процесу, меншим стає ступінь невизначеності щодо успішності його виконання і отримання прибутку.

Комплекс робіт з освоєння нової продукції, виготовлення перших партій, масовий випуск здійснюють на виробничому етапі, який є найбільш капіталоемним. Діяльність підприємств, пов'язана з цим етапом інноваційного процесу безпосередньо є інноваційною діяльністю. Підприємства, що здійснюють інноваційну діяльність, більшою мірою використовують результати робіт наукових і науково-дослідних організацій, ніж проводять власні наукові розробки.

Висновки. У результаті дослідження теоретичних засад фінансового забезпечення інноваційних проектів запропоновано авторське трактування, згідно з яким фінансове забезпечення інноваційних проектів – це сукупність можливостей суб'єктів господарювання щодо формування фінансових ресурсів в необхідних обсягах у визначений час та ефективне їх використання для реалізації інноваційних

проектів. Класифіковано інноваційні проекти за ступенем включення етапів інноваційного процесу в життєвий цикл інноваційного проекту. Це дозволило розмежувати потенційні джерела та форми фінансового забезпечення за інноваційними проектами з повним та неповним циклами та запропонувати диференціацію джерел фінансування інноваційних проектів за окремими етапами їх реалізації. Інструментарій фінансового забезпечення інноваційних проектів має бути індивідуально визначеним на кожному етапі залежно від його поточного стану, проблем ефективного розвитку та збалансованим для інноваційного процесу в цілому.

Література

1. Инновационный менеджмент: Справ. пособие / [Под ред. П.Н. Завлина, Л.К. Казанцева, Л.Э. Миндели]. – СПб.: Наука, 1997. – 560 с. – ISBN 5-02-028353-3.
2. Управління інноваціями в сучасній організації: Монографія / [В. А. Євтушевський, М. О. Канаєва, О. І. Жилінська та ін.]; під ред. В. А. Євтушевського. – К.: Нічлава, 2006. – 359 с. – ISBN 966-8939-069.
3. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент / Фатхутдинов Р. А. – М.: ЗАО “Бизнес-школа “Интел-Синтез”, 2000. – 425 с. – ISBN 5-87057-151-0.
4. “Про інноваційну діяльність”: Закон України від 4.07.2002 № 40-IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с. – ISBN 966-569-013-2.
6. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1 / [ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с. – ISBN 966-580-077-9.
7. Теорія фінансів: Підручник / [П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін.]; за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с. – ISBN 978-966-364-997-9.
8. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): [Навч. посібник] / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с. – ISBN 966-574-285-X.